

УДК 159.9 + 2

С. Л. Волинець, Л. М. Самошкіна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЗВ'ЯЗОК МОТИВІВ АФІЛІАЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ І ВЛАДИ В МОТИВАЦІЇ РЕЛІГІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто потреби та мотиви, що спонукають віруючих людей до релігійної діяльності. Досліджено наявність та особливості зв'язку мотивів афіліації, досягнення і влади в мотивації релігійної діяльності.

Ключові слова: релігійна діяльність; потреби, мотиви, цілі релігійної діяльності; мотиви: афіліації, досягнення, влади в мотивації релігійної діяльності.

В статье рассмотрены потребности и мотивы, которые побуждают верующих людей к религиозной деятельности. Исследованы наличие и особенности связи мотивов аффилиации, достижения и власти в мотивации религиозной деятельности.

Ключевые слова: религиозная деятельность; потребности, мотивы, цели религиозной деятельности; мотивы: аффилиации, достижения, власти в мотивации религиозной деятельности.

The needs and motives that put religious people to the execution of religious practices are considered in the article. The existence and peculiarities of the coherence of the motives of affiliation, consummation and ascendancy in the motivation of the religious activity are also analyzed there.

Key words: religious activity; needs, motives and aims of the religious activity; the motives of affiliation, consummation, ascendancy in the religious activity motivation.

Актуальність дослідження мотивації релігійної діяльності обумовлена відродженням релігії в нашій країні, появою нових релігійних утворень, що отримали разом з традиційними церквами права самоврядування і можливість легально займатися релігійною діяльністю. Щоб орієнтуватися в складному і неоднозначному комплексі релігійних процесів необхідний всебічний науковий аналіз змісту релігійних новоутворень, психологічне осмислення феномена релігійної діяльності та її мотивів.

Постановка проблеми. Упродовж віків теологи, філософи, соціологи і психологи різних шкіл і напрямів зверталися до тем релігійності, потреб віруючих людей, мотивації їхньої поведінки. Але проблема мотивації релігійної діяльності вивчена лише фрагментарно, а дослідження мотивів афіліації, досягнення і влади в мотивації релігійної діяльності ще не проводилося, що зумовлює новизну нашої роботи.

Метою нашого дослідження стає виявлення особливостей зв'язку мотивів афіліації, досягнення і влади в мотивації релігійної діяльності.

Релігійна діяльність є практично-духовним освоєнням дійсності і означає схиляння віруючих до релігійного способу життя. По спрямованості на об'єкт поклоніння релігійна діяльність може бути позакультовою та культовою, направленою на вшанування об'єкта поклоніння і служіння йому. Результатами релігійної діяльності є спілкування, передача досвіду, зняття емоційної напруги та задоволення потреб віруючих людей [5; 11].

У релігійній діяльності задовольняються як нерелігійні, так і релігійні потреби. Нерелігійними можна вважати такі потреби, як відчуття гострого нестатку і необхідності в чому-небудь. Майже всі потреби за пірамідою А. Маслоу [8] можуть бути задоволені як в релігійній групі [2], так і в результаті релігійної діяль-

ності. Участь віруючих у релігійних діях частково задовольняє основні потреби їх соціального буття: в спілкуванні, в приналежності до спільності, в соціальному статусі [10]. Релігійними є певні потреби, властиві всім людям, але які релігійна особистість усвідомлює як потреби релігійні. Це можуть бути потреби в благоговійному відношенні до чогось, що людина вважає священним; в осмисленні життя і смерті; у поклонінні [13]. Релігійна потреба може бути обумовлена різними соціокультурними передумовами, може мати різну природу і різні форми прояву, а її основою є релігійна віра [1].

Оскільки в релігійній діяльності можуть задовольнятися як нерелігійні, так і релігійні потреби, мотиви релігійної діяльності також можуть бути нерелігійними і релігійними.

Під релігійним мотивом розуміється внутрішній стимул дії, виразом якої може виступати релігійна потреба. Релігійний мотив передбачає певну мету, яка приписується віроповчальними принципами. У відношенні мотиву до мети виявляється особистісний сенс дії, тому про мотив можна судити за метою і сенсом такої дії. Наприклад, усамітнена молитва майже виключає нерелігійну мотивацію [9].

Необхідно зауважити, що метою релігійної діяльності є встановлення і підтримка віруючими стосунків з Богом. Згідно з теорією діяльності О. М. Леонтьєва [6], у релігійній діяльності зрушення мотиву на мету існує імпліцитно. Тому психологічна особливість релігійної діяльності полягає в тому, що її мотив початково збігається з її метою, інакше діяльність втрачає сенс і перестає бути релігійною [13].

Нерелігійні мотиви – це спонукання до релігійної діяльності, пов'язане із задоволенням нерелігійних потреб віруючої людини. Така релігійна діяльність не завжди свідчить про наявність релігійної віри, а зв'язок релігійних дій з релігійною свідомістю носить опосередкований характер. При цьому самі релігійні дії несуть релігійне смислове навантаження [9].

У різних теоріях мотивації описана велика кількість нерелігійних мотивів, що детермінують діяльність людини. Згідно з теорією набутих потреб Д. Макклелланда, на мотивацію і поведінку людей суттєво впливають три основні мотиви: досягнення, афіліації і влади [7], тому ми вважаємо доцільним розглянути саме їх у мотивації релігійної діяльності.

Згідно з теорією мотивації досягнення успіхів Д. Макклелланда, Д. Аткинсона і Х. Хекхаузена, мотив досягнення розуміється як прагнення досягти високих результатів і майстерності в діяльності. Він проявляється в здатності до конкуренції, у прагненні до досконалості, у бажанні напруженої роботи, виборі складних завдань і прагненні їх виконати. У його основі лежать емоційні переживання, пов'язані з соціальним схваленням тих успіхів, які досягаються індивідом [3].

Д. Макклелланд виділяє в мотиві досягнення два «підмотиви»: прагнення до успіху – схильність переживати задоволення і гордість при досягненні результату та уникнення невдачі – схильність відповідати переживанням сорому за невдачу (боязнь невдачі, боязнь відторгнення та несприйняття) [7].

Специфіка мотиву досягнення в мотивації релігійної діяльності визначається наявністю релігійної віри, типом релігійності та релігійними установками особистості. Прагнення досягти високих результатів у віруючих може виявлятися в найрізноманітніших релігійних діях, починаючи від поглибленого вивчення релігійної літератури, закінчуючи молитовними неспаннями, тривалими постами і місіонерською діяльністю. У релігійній і будь-якій іншій діяльності віруючі ретельно уникають якого б то не було змагання і суперництва. Навпаки, виконуючи роботу, вони всіляко підтримують і допомагають один одному. Що стосується мотиву уникнення невдач, то його розуміння відрізняється від традиційного пере-

живання сорому за невдачу, оскільки «все в житті віруючого відбувається по волі Божій».

Мотив афіліації є вираженням соціальної суті діяльності і особистості людини. Він виявляється в потребі кожної людини належати до певної групи, приймати її цінності і слідувати їм, займати власне місце в структурі групи. Д. Макклелланд вважав, що потреба в афіліації є несвідомим прагненням до тісних зв'язків і дружніх взаємин з іншими людьми. Люди з вираженою потребою в афіліації вважають за краще працювати в групах, схильні до співпраці, але не змагальності, вибирають професії, що дозволяють тісно взаємодіяти з іншими людьми [7]. У цьому мотиві виділяють два полюси – надію на афіліацію і страх бути відторгненим.

У мотивації релігійної діяльності мотив афіліації присутній у всій своїй повноті. Віруючі відчують потребу в приналежності до релігійної групи, у дотриманні її цінностей. Багато з них, прийшовши до церкви вже в зрілому віці, саме там уперше знаходять власне місце, відчуття власної причетності та необхідності; інколи ця потреба навіть переростає в залежність від групи. Під час релігійної діяльності у віруючих актуалізується потреба в спілкуванні, побудованому на братській любові, взаємоповазі, взаємодопомозі і повному схваленні людьми, які є значущими для них. Найвищим духовним проявом мотиву афіліації у релігійних людей є жертвна любов до Бога та ближніх.

Мотив відторгнення може бути наслідком заниженої самооцінки релігійної особистості і відсутності глибинного релігійного досвіду.

Мотиви уникнення невдач і відторгнення можуть стійко домінувати в мотивації релігійної діяльності членів деструктивних культів і тоталітарних сект у випадках фрустрації їх основних потреб, релігійної адикції і застосування по відношенню до них психотравмуючих релігійних практик.

Мотив влади займає важливе місце в ієрархії мотивів і є однією з головних рушійних сил дій та соціальної поведінки. Д. Макклелланд називає мотивом влади потребу відчувати себе сильним і проявляти свою могутність у дії, а також несвідоме прагнення впливати на інших. Людей з високою мотивацією влади умовно можна поділити на дві групи: тих, хто прагне до влади заради влади, необмеженого права командувати іншими; та тих, хто прагне до влади для вирішення групових завдань, визначення цілей колективу і завдань окремих виконавців, участі в процесі досягнення цілей [7].

Проблема мотивації влади релігійної діяльності є доволі серйозною і хворобливою одночасно. Проведене Д. Уінтером вибіркове тестування виявило сильно виражений мотив влади у представників декількох професій, у тому числі й у священників. Г. Хекхаузен відносить цю професію до явних «маніпулятивних», пов'язаних з вихованням інших людей, вчиненням на них впливу і їх зміною [12].

Зовні люди влади можуть бути зразковими служителями, інтелігентними і досягаючими успіху людьми і, у той же час, вправно підпорядковувати людей своєму впливу за допомогою тактик вибіркового сприйняття; ухиляння від небажаної для них теми розмови; самовиправдовування і перекладання провини на іншого; прихованого і відвертого залякування людей; викликання відчуття провини в інших людях; грі в жертву неслухняності; заперечення або перекручення фактів; брехні або пред'явленні неточних фактів тощо.

Сама церковна організація несе в собі передумови, що сприяють розвитку мотивації влади: християнські керівники мають владу над іншими, а там, де є влада, нею можуть зловжити; люди, мотивовані владою, посилаються на Божий авторитет як керівництво у своїх діях; деякі християни не бачать зловживань владою в церкві і не вірять в їх можливість; у християн перебільшена потреба в гармонії, яку вони бояться порушити; на руку владним керівникам грає покірність

віруючих; часто адептами віри стають люди із заниженою самооцінкою, невпевнені в собі, що легко піддаються чужому впливу; у багатьох християнських общинах за відсутності демократичних принципів панують незрозумілі принципи управління.

Найчастіше жертвами маніпуляцій і психологічного тиску стають люди, орієнтовані на спілкування, рухомі мотивом афіліації, ніж ті, хто руханий мотивом досягнення, орієнтованим на завдання і спрямованим на мету, яка не пов'язана з людьми та спілкуванням [4]. Тільки людина з широкою ерудицією, високим рівнем критичності мислення і особистісної зрілості може адекватно оцінювати як якість релігійної організації, так і наслідки залучення до неї.

Мотиви афіліації, досягнення і влади не є повністю незалежними один від одного, рівень розвиненості одних мотивів статистично значуще корелює з рівнем розвитку інших. Для того, щоб визначити роль кожного з мотивів і їх взаємозв'язок при аналізі мотивації релігійної діяльності, необхідно одночасно враховувати їх сукупність [12].

Предметом нашого дослідження став зв'язок мотивів афіліації, досягнення і влади в мотивації релігійної діяльності. Було висунуто такі гіпотези: у мотивації релігійної діяльності мотив досягнення позитивно корелює з мотивами афіліації і влади; мотиви афіліації, досягнення і влади в релігійній діяльності позитивно корелюють з особистісними мотивами афіліації, досягнення і влади віруючих людей.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: положення про мотиваційно-особистісні компоненти структури діяльності за О. М. Леонтєвим [6], ієрархію потреб за А. Маслоу [8], набуті потреби за Д. Макклелландом [7]; дослідження Д. Макклелланда (1961) і К. Терюна (1970) взаємовпливу мотивів афіліації, досягнення і влади в окремих видах діяльності та в різних критеріальних групах [12]. Структура релігійної діяльності вивчалася за роботами Н. П. Копцевої [5], Ю. Ф. Борункова, М. П. Новікова, І. Н. Яблокова [11]. Мотиваційні аспекти релігійної діяльності – за роботами М. А. Абрамової [1], Ю. О. Богачової [2], З. М. Мідової [9], С. А. Черняєвої [13].

Методи вирішення проблеми, підтвердження гіпотези. Дослідження проводилося серед віруючих різних християнських конфесій міста Дніпропетровська. У дослідженні взяло участь 30 осіб (10 чоловіків і 20 жінок), середній вік яких склав 43,6 роки.

За допомогою методики діагностики мотиваторів соціально-психологічної активності особистості, методики діагностики самооцінки мотивації схвалення Д. Марлоу та Д. Крауна, методики «Мотив влади», теста-опитувальника вимірювання мотивації досягнення та опитувальника вимірювання мотивації афіліації в модифікації А. Мехрабіана було сформовано вісім шкал для вимірювання мотивів афіліації, досягнення успіху, влади і схвалення в релігійній діяльності та в особистісній мотивації віруючих.

Крім названих методик було складено авторський опитувальник, спрямований на вивчення особливостей релігійної діяльності та її мотивації. Для виявлення статистичного зв'язку між досліджуваними явищами було використано кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона.

Результати дослідження та їх інтерпретація. Показники якості, різноманітності та частоти релігійних дій, наявність потреб і значущих релігійних цілей, за результатами авторського опитувальника, дали змогу з упевненістю казати про участь досліджуваних в релігійній діяльності і про суть цієї діяльності. Найчастіше віруючі виконують культові дії і високо оцінюють релігійні потреби, основними з яких є встановлення та підтримання спілкування і відносин з Богом. Серед нерелігійних потреб найбільш важливими для віруючих є по-

треби в безпеці і захисті, спілкуванні і братській любові, самовдосконаленні та самореалізації.

Домінуючим мотивом релігійної діяльності виявився мотив досягнення успіху у поєднанні з середніми за значеннями мотивами афіліації і влади. Тобто, високому рівню мотивації досягнення успіху в релігійній діяльності сприяють мотивація влади як прагнення впливати на інших людей і мотивація афіліації як здатність трудитися у складі групи, з членами якої встановилися дружні взаємини. У такому разі успіх досягається завдяки як впливу на інших людей, так і дружбі з ними.

В особистісній мотивації показники виявилися дещо іншими. Домінуючим є мотив уникнення невдач. Мотиви влади, схвалення, прагнення до прийняття і страху відторгнення мають середні показники. Можна припустити, що в особистісному плані віруючі не прагнуть досягти успіху, їх обтяжує діяльність, яка може привести до невдачі. У повсякденному житті, як і в релігійній діяльності, віруючі дещо прагнуть впливати на людей, домінувати, керувати ними. Вони можуть як прагнути до прийняття, так і боятися бути відторгнутими, мають деяку потребу в схваленні з боку навколишніх людей.

Оскільки у віруючих у релігійній діяльності домінує мотив досягнення успіху, а в особистісній мотивації – мотив уникнення невдач, можна припустити, що релігійна діяльність займає дуже важливе місце в їхньому житті. Саме на неї направлені всі їхні сили і устремління. У релігійній діяльності віруючі прагнуть до схвалення, насамперед, Бога, потім – своєї референтної групи. Віруючі знають, що Бог приймає їх і дає їм сили для звершення будь-яких за складністю справ. Саме це допомагає їм досягати успіху в релігійній діяльності. В особистісній мотивації для них, хоч і в середній мірі, але важливе схвалення навколишніх людей, зокрема невіруючих, виникає бажання уникнути невдачі, щоб не втратити самоповагу, що є стримуючим чинником у досягненні успіху.

Результати кореляційного аналізу зв'язків мотивів афіліації, досягнення і влади представлені в табл. 1.

Установлено, що в мотивації релігійної діяльності високий за значенням мотив досягнення (Др) на рівні статистичної значущості помірно та позитивно корелює з середніми за значеннями мотивами влади (Вр) ($r = 0,428$; $p \leq 0,05$) і афіліації (Ар) ($r = 0,460$; $p \leq 0,05$). Це може означати, що прагнучи до високих результатів у релігійній діяльності, віруючі підсилюють і свій вплив на оточуючих їх людей. З іншого боку, чим вище мотивація влади в релігійній діяльності, тим до вищих досягнень у цій діяльності прагнуть віруючі. Високі результати сприятимуть їх зростанню в християнському служінні, що може приводити до ще більшого використання влади. Можна також припустити, що віруючі досягають вищих результатів у релігійній діяльності в тих випадках, коли вони або працюють у складі групи, або для групи людей, із членами яких у них встановилися дружні взаємини. З іншого боку, чим вище рівень мотивації досягнення успіху в релігійній діяльності, тим більше віруючі прагнуть встановити дружні і близькі взаємини з іншими людьми.

Мотиви досягнення успіху (Др), влади (Вр) та афіліації (Ар) в релігійній діяльності на рівні статистичної значущості помірно та позитивно корелюють з відповідними особистісними мотивами досягнення успіху (До) ($r = 0,372$; $p \leq 0,05$), влади (Во) ($r = 0,386$; $p \leq 0,05$) та прагнення до прийняття (ППо) ($r = 0,400$; $p \leq 0,05$). Ці результати можуть означати, що мотиви релігійної діяльності взаємопов'язані з особистісними мотивами віруючих, оскільки релігійна діяльність є одним з видів їх активності. Можна припустити, що прагнення до досягнення успіху віруючі люди пов'язують саме зі своєю релігійною діяльністю, тому із зростанням особистісної мотивації досягнення успіху помірно зростає мотивація досягнення в релі-

Таблиця 1

Матриця інтеркореляцій

МОТИВИ		Схвалення особистості	Досягнення успіху в релігійній діяльності	Влади в релігійній діяльності	Афіліації в релігійній діяльності	Досягнення успіху особистості	Влади особистості	Прагнення до прийняття особистості	Страху відторгнення особистості
		(Co)	(Др)	(Вр)	(Ар)	(До)	(Во)	(ППо)	(СВо)
Схвалення особистості	(Co)	1							
Досягнення успіху в релігійній діяльності	(Др)	036	1						
Влади в релігійній діяльності	(Вр)	0	428**	1					
Афіліації в релігійній діяльності	(Ар)	111	460**	269	1				
Досягнення успіху особистості	(До)	-033	372**	505***	061	1			
Влади особистості	(Во)	-100	-099	386**	041	-239	1		
Прагнення до прийняття особистості	(ППо)	347*	-022	-151	400**	-215	-233	1	
Страху відторгнення особистості	(СВо)	-059	204	072	019	-228	-072	-330*	1

*** – показники r , що перевищують критичне значення для $p \leq 0,01$;

** – показники r , що перевищують критичне значення для $p \leq 0,05$;

* – показники r , що перевищують критичне значення для $p \leq 0,1$.

гійній діяльності; присутнє в особистісному плані віруючих прагнення впливати на людей і керувати ними актуалізується як мотив влади в релігійній діяльності, при цьому, чим вище особистісна мотивація влади, тим вище мотивація влади в релігійній діяльності; товариськість віруючих у релігійній діяльності приводить до прагнення розширити коло свого спілкування та встановити дружні стосунки поза її межами, а особистісна потреба в прийнятті спонукає їх до доброзичливості та співпраці з іншими людьми в релігійній діяльності.

Мотив влади в релігійній діяльності (Вр) окрім мотиву досягнення успіху (Др) на рівні високої статистичної значущості, середньо та позитивно корелює з особистісним мотивом досягнення успіху (До) ($r = 0,505$; $p \leq 0,01$). Важливим показником є відсутність кореляції між особистісним мотивом досягнення успіху (До) і особистісним мотивом влади (Во). Можна припустити, що як засіб досягнення поставленої мети в житті віруючі обирають владу в тій формі, в якій вони застосовують її в релігійній діяльності. Чим вище особистісна мотивація досягнення успіху, тим вище мотивація влади в релігійній діяльності.

Висновки і перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

1. Релігійна діяльність характеризується достатньо високою мотивацією досягнення успіху і відсутністю конкуренції між віруючими людьми; мотивом афіліації, який змістовно значно ширший за мотив спілкування і проявляється в жертовній любові до Бога і ближніх; мотивом влади, що відрізняється особливим авторитетом священнослужителів, підкріпленим текстами Священного Писання.

2. Віруючі виконують культові дії частіше, ніж некультові, та високо оцінюють релігійні потреби.

3. У релігійній діяльності високому рівню мотивації досягнення успіху відповідає середня мотивація влади і середня мотивація афіліації. Посилення мотиву досягнення супроводжується помірним посиленням мотивів влади і афіліації і навпаки.

4. В особистісній мотивації віруючих домінує мотив уникнення невдач у поєднанні з середніми за значеннями мотивами схвалення, влади, прагнення до прийняття та страху відторгнення.

5. Існує помірний позитивний взаємозв'язок мотивів афіліації, досягнення і влади в релігійній діяльності та відповідних їм особистісних мотивів афіліації, досягнення і влади.

Матеріали даного дослідження можуть бути використані психологами в християнському консультуванні і психотерапії, у популяризації психологічних знань для профвідбору священнослужителів, у навчальних курсах з психології особистості та психології релігії.

У подальшому було б доцільним дослідити ієрархічне положення мотивів афіліації, досягнення і влади в мотиваційній структурі релігійної діяльності і їх зв'язок з іншими мотиваційними факторами в цієї структурі. Це дозволило б розширити розуміння психологічних особливостей релігійної особистості та причин, що спонукають її до участі в релігійній діяльності, а також розробити нові психодіагностичні методики для застосування у психологічному консультуванні віруючих людей.

Бібліографічні посилання

1. **Абрамова М. А.** Фактор религиозности в системе мотивации поведения индивида / М. А. Абрамова // Вестник Моск. ун-та. Серия 7. Философия. – 2001. – № 3. – С. 74–80.
2. **Богачева Ю. А.** Исследование мотивации лиц, посещающих секты и группы по изучению нетрадиционных религий / Ю. А. Богачева // Психологическая газета. – 2001. – № 12. – С. 26–28.
3. **Занюк С. С.** Психология мотивации / С. С. Занюк. – К. : Эльга-Н ; Ника-Центр, 2002. – 352 с.
4. **Кесслер Ф.** Сети власти / Ф. Кесслер, М. Кесслер. – Черкассы : Смирна, 2005. – 90 с.
5. **Копцева Н. П.** История религии : конспект лекций [Электронный ресурс] / Н. П. Копцева. – Красноярск : ИПК СФУ, 2008. – 328 с. – Режим доступа: files.lib.sfu-kras.ru/ebibl/umkd/35/presentation.ppt.
6. **Леонтьев А. Н.** Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
7. **Макклелланд Д.** Мотивация человека / Д. Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 672 с.
8. **Маслоу А.** Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с.
9. **Мидова З. М.** Формирование понятийно-категориального аппарата социологической концепции религиозности молодежи / З. М. Мидова // Современные тенденции развития мировой социологии : материалы междунар. науч.-практ. конф. 5–6 ноября 2010 г. – Пенза ; Ереван ; Прага : ООО Науч.-изд. центр «Социосфера», 2010. – С. 31–37.
10. **Ольшанский Д. В.** Психология масс / Д. В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
11. Основы религиоведения / Ю. Ф. Борунков, И. Н. Яблоков, М. П. Новиков и др. / под ред. И. Н. Яблокова. – М. : Высш. шк., 1994. – 368 с.
12. **Хекхаузен Х.** Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с.

Надійшла до редколегії 04.04.2012 р.